

Tulû'î'nin Paşaname'si ya da Karadeniz'de Bir Deniz Cenginin Anlatımı (1629)

Tulû'î's *Paşaname*: Account of a Naval Campaign across the Black Sea (1629)

<https://doi.org/10.52792/tws.1074778>

Mahmut Halef CEVRİOĞLU

Araştırma Makalesi

¹ Arş. Gör. Dr. – İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sos. Beş. Bilr. Fak., Tarih Bölümü

ORCID: 0000-0002-0079-8134

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mahmut Halef CEVRİOĞLU

E-posta/E-mail:

halefcevrioglu@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

16 Şubat 2022

Revizyon talebi/Revision

Requested:

22 Mart 2022

Son revizyon /Last revision:

18 Nisan 2022

Kabul tarihi/Accepted:

23 Nisan 2022

Atıf/Citation:

Cevrioğlu, Mahmut Halef. "Tulû'î'nin Paşaname'si ya da Karadeniz'de Bir Deniz Cenginin Anlatımı (1629)". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 3, no. 1 (2022): 86-102.

Özet

Karadeniz seferleri, Osmanlı Yeniçağ denizciliğinin Akdeniz'e kıyasla daha az çalışılan bir veçhesi olagelmıştır. Halbuki on yedinci yüzyılın az sayıdaki *gazanamelerinden* en az ikisinde Karadeniz seferlerine dair malumata erişmek mümkündür. Bunlardan biri olan şair Tulû'î'nin *Paşaname* isimli *gazanamelerinin* son bölümünde, dönemin vezirlerinden Kenan Paşa'nın Karadeniz'de Kazaklara karşı 1629 yılında gerçekleştirdiği deniz seferi anlatılmaktadır. Çalışma kapsamında eserin bu son bölümünün işaret ettiği deniz seferi, maliye kayıtları ve elçi raporları gibi dönemin sair kaynaklarıyla kıyaslanarak ele alınmaktadır. Osmanlı yönetimi işaret edilen yılda önce Karadeniz'e kısıtlı sayıda gemiyle donanma göndermiş, ardından donanmanın büyük kısmı Akdeniz'e açılmıştır. Ancak Karadeniz'deki gemiler Kazaklara karşı beklenen performansını sergileyemeyince İstanbul'a geri dönmüşler, bu sefer başlarına Vezir Kenan Paşa komutan tayin edilerek donanma bir kez daha Karadeniz'e yollanmıştır. Kenan Paşa'nın komuta ettiği bu ikinci sefer, *Paşaname*'nin de gösterdiği üzere başarılı olmuştur. Çalışmada, Osmanlı donanmasının on yedinci yüzyılda kronik olarak karşılaştığı Akdeniz ve Karadeniz arasındaki bölünmüşlüğe dikkat çekilmektedir. Bu bölünmüşlüğün sebebiyet verdiği lojistik sıkıntı Karadeniz donanmasını başarısızlığa sevk etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kazaklar, Tulû'î, Karadeniz, Osmanlı denizciliği, *gazaname*

Abstract

Ottoman campaigns in the Black Sea are the less studied aspect of early modern Ottoman maritime history in comparison to those in the Mediterranean. However, at least two of the relatively few *gazanameler* from the seventeenth century provide information regarding the Black Sea campaigns. One of these, *Paşaname* of Tulû'î, narrates a certain Vizier Kenan Pasha's naval campaign against the Cossacks in 1629 in its last chapter. The present study scrutinises this naval campaign with cross reference to fiscal documentation and embassy reports of the era. In the specified year, the Ottoman authorities first sent a portion of their fleet to patrol the Black Sea, while the larger part of the Ottoman armada was commissioned in the Mediterranean. When the Black Sea fleet returned to Istanbul after an unexpected setback, Vizier Kenan Pasha was appointed as its commander and the fleet was sent back to the sea. *Paşaname* attests to, and gives details about, the success of this second campaign. The study aims at pointing to the chronic necessity to divide the Ottoman fleet between the Mediterranean and the Black Sea in the seventeenth century. This necessity leads to logistical problems causing failures of the campaigns in the Black Sea.

Key Words: Cossacks, Tulû'î, Black Sea, Ottoman seafaring, *gazaname*

GİRİŞ

Osmanlı donanması, İnebahtı Deniz Muharebesi'nden (1571) sonra büyük ölçekli mücadelelere girmek zorunda kalmamıştır. İspanya Habsburgları dikkatlerini Akdeniz'den Atlantik'e kaydırmış, Osmanlılar ise (Safevilere ve Avusturya'ya karşı) kara muharebelerine ağırlık verdiklerinden deniz hazırlıkları arka plana itilmiştir.¹ 1580 sonrasında Osmanlılara tabi Mağrip denizcileri ve Hıristiyan Malta korsanları Akdeniz'i tehdit eden önemli unsurlar olarak ortaya çıkmışlardır. Öte yandan on altıncı yüzyılın ikinci yarısında Hollanda ve İngiltere gibi kuzeyli devletler ticari şebeklerini Akdeniz'e genişletmiş ve Akdeniz'deki geleneksel Venedik baskınlığını bertaraf etmeye başlamıştır. İspanya ve Venedik'in bir asır önceki konumlarını yitirdikleri böylesi bir ortamda Malta'daki Aziz Yohan Şövalyeleri ve Toskana'ya tabi Aziz Stefan Şövalyeleri Doğu Akdeniz'i, yani Osmanlı denizciliğini tehdit eder olmuştur.²

Osmanlı donanması artık genel itibarıyla Malta ve Toskana korsanlarına karşı Doğu Akdeniz'de nöbete çıkmakta, on yedinci yüzyılın ilk yarısında Ege Adaları, İtalya ve Yunanistan coğrafyasında mekik dokumaktaydı.³ Yıllık devriyeler halinde gerçekleşen bu nöbet seferleri vergi toplama ve kıyı garnizonlarını teftiş etmek gibi amaçlar taşımakta ve İskenderiye-İstanbul ticaret güzergahını korumaktaydı. Zaman zaman Ege kıyıları dışına çıkılıp Hıristiyan kıyılarını (Napoli ve Sicilya) yağmalamak amaçlanmışsa da, büyük ölçekli çatışmalardan bahsetmek söz konusu değildir.⁴ Ancak 1645'te Girit Seferi'nin başlamasıyla Akdeniz bir kez daha büyük çaplı bir mücadeleye sahne olacaktı.

Genel itibarıyla Osmanlıların, Yeni Çağ Akdeniz'inde alan hakimiyetine dayalı bir deniz kontrolü tesis ettiğini, yani Akdeniz'in tamamında bir kontrol kurmaktan ziyade yıllık devriyeler gerçekleştiren “güçlü bir donanma ile denizlerde hareket özgürlüğü” amaçladığını söyleyebiliriz.⁵ Ancak, İnebahtı Muharebesi ile Girit Seferi (1645-1669) arasında geçen sürede Osmanlı deniz gücünün dikkatini uzun süre kuzeye çevirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü bu döneme damgasını vuran tehlike, Karadeniz kıyılarında büyük endişe yaratan Kazak akınları olmuştur.

Görünüşte Lehistan'a bağlı Zaporog Kazakları ve Moskova Devleti'ne tabi Don Kazakları, Karadeniz'i on yedinci yüzyıl ortasına değin tehdit etmişlerdir. Dinyeper (Özü) Nehri üzerinden kürek çekerek Karadeniz'e inen Zaporog Kazakları, on altıncı yüzyılın son çeyreğinde Dinyeper, Dinyester (Turla) ve Tuna Nehri ağzındaki Osmanlı yerleşimlerini yağmalamaya başlamıştır. Lehistan'a tabi Zaporog Kazakları geçimlerini büyük ölçüde yağmacılıkla sağlamakta, Lehistan tarafından da Kırım Tatar akınlarına karşı bir koz olarak kullanılmaktalardı. Günümüz Ukraynası topraklarına denk gelen coğrafyadan başlayan Zaporog akınları on yedinci yüzyılda çok daha ciddi bir çehreye bürünmüş, akınlar zaman zaman Boğazlara kadar ilerlemiş ve İstanbul'un Karadeniz'deki tedarik hattını sekteye uğratmıştır. 1614'te Kazakların Karadeniz'i kuzeyden güneye

¹ Christine Isom-Verhaaren, *The Sultan's Fleet: Seafarers of the Ottoman Empire* (Londra: I.B. Tauris, 2022): 160.

² Joshua M. White, *Piracy and Law in the Ottoman Mediterranean* (Stanford, California: Stanford University Press, 2018): 7.

³ Alexander De Groot, "The Ottoman Mediterranean since Lepanto. Naval Warfare during the Seventeenth and Eighteenth Centuries," *The Netherlands and Turkey Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural Relations*, haz. Alexander De Groot (İstanbul: The Isis Press, 2010): 160.

⁴ Daniel Panzac, *Osmanlı Donanması (1572-1923)* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 94.

⁵ Hüseyin Serdar Tabakoğlu, "Osmanlı-İspanya Mücadelesi Bağlamında Akdeniz'e Bir Bakış," *Toplumsal Tarih* 339 (Mart 2022): 29.

aşarak Sinop'u yağmalamasını ertesi sene Trabzon'u talan etmeleri takip etmiştir. Kazak tehdidi 1624 yılında İstanbul kıyılarına ulaşmıştır.⁶

Zaporog Kazakları haricinde Karadeniz'i tehdit eden diğer unsur, isimlerini aldıkları Don Nehri civarında konuşlanan Don Kazakları idi. Her ne kadar Don Kazaklarının önderleri Moskova Devleti (Rus Çarlığı) tarafından resmi olarak tanınsa da, genellikle Don Kazakları da başlarına buyruk akınlar gerçekleştirmekteydi. Don Kazakları on altıncı yüzyılın sonlarından on yedinci asrın nihayetine kadar Osmanlı hakimiyetinde yer alan kıyı şehirlerini, özellikle Azak'ı tehdit etmişlerdir. 1623 yılında Sinop'u da yağmalayan Don Kazakları, kimi zaman Zaporog Kazakları ile birlikte hareket etmekte ve altı bin nefere yakın bir deniz gücü olarak Karadeniz'deki Osmanlı ve Kırım yerleşimlerini vurmaktalardı.⁷ Bu endişelendirici akınlara karşı Osmanlı donanması on yedinci yüzyılda kaynaklarını sürekli Karadeniz ve Akdeniz arasında bölmek durumunda kalmıştır.

Karadeniz'deki akınlara karşı Osmanlı donanması bazen doğrudan kaptan-ı deryanın komutasında bazen de kaptan paşadan ayrı olarak kısmi kuvvetle devriyeye çıkmıştır. Bu noktada Karadeniz'deki mücadelenin Akdeniz'deki alan hakimiyetinden farklı bir mahiyette olduğunu belirtmek gerekir. Batı ve Kuzey Karadeniz boyunca sazlıklar, bataklıklar ve alçak adalarla kaplı bir kıyı kesimi boyunca Kazak akıncıları alçak gövdeli tekneleriyle kıyıya çekilip pusu kurabiliyorlardı. Daha derin gövdeleriyle kıyıya oturma tehlikesi yaşayan Osmanlı kadırgaları için Karadeniz seferleri adeta bir gerilla harbiydi.⁸ Başka bir deyişle, tehdit edilen bölgelere intikal edip karakol vazifesi gören Osmanlı donanması, gayrinizami savaşan Kazaklara karşı Karadeniz'i korumaya çalışıyordu.

Karadeniz'de Kazaklara karşı yaşanan bu mücadele kimi zaman hususi dikkate konu olmuştur. Victor Ostapchuk'un gösterdiği üzere, Kaptan-ı Derya Halil Paşa'yı konu alan *gazanâme*, kaptanın 1621 yılındaki Kazak mücadelesine değinmektedir.⁹ Dönemin bir diğer *gazanâmesi* olan *Paşanâme* ise, 1629 yılında Kenan Paşa'nın Karadeniz'deki Kazak mücadelesini ele almaktadır.

Tulûî (Tulu) mahlaslı şairin kaleminden çıkma *Paşanâme* isimli yazma, bilindiği kadarıyla tek nüsha olarak İngiltere'de (British Library, *Sloane* 3584) mahfuzdur. İlk defa G. M. Meredith-Owens tarafından akademik bir değerlendirmenin konusu olan eser,¹⁰ geçtiğimiz on yılda Türkiye'de de ilgi uyandırmıştır. Mücahit Kaçar ve Tülün Değirmenci eserin edebi değerlendirmesine yönelik birer makale yazmış,¹¹ Ozaj Suliman ise eserin tam metin transkripsiyonunu doktora tezi olarak sunmuştur.¹² Mevcut çalışmanın amacı, *Paşanâme* adlı eserin

⁶ Mücteba İlgürel, "Osmanlı-Ukrayna Münasebetleri," *Bellefen* 60, 227 (1996): 161. Bu konuda yüzyılın ilk yarısına dair ayrıntılı bir çalışma için ayrıca bkz.: Mihnea Berindei, "La Porte Ottomane face aux Cosaques Zaporogues 1600-1637," *Harvard Ukrainian Studies* 1/3 (Eylül 1977): 273-307.

⁷ Brian L. Davies, *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500-1700* (New York: Routledge, 2007), 29-32; Alan Fisher, "Azov in the Sixteenth and Seventeenth Centuries," *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge*, 21/2 (1973): 170.

⁸ Daniel Panzac, age, 98-99.

⁹ Victor Ostapchuk, "An Ottoman Gazanâme on Hâlil Paşa's Naval Campaign against the Cossacks (1621)," *Harvard Ukrainian Studies* 14, 3/4 (Aralık 1990): 482-521.

¹⁰ G. M. Meredith-Owens, "Kenan Pasha's Expedition against the Cossacks," *The British Museum Quarterly* 24, 3/4 (Aralık 1961): 76-82.

¹¹ Mücahit Kaçar, "IV. Murâd Dönemine Ait Manzum ve Minyatürlü Bir Gazâ-nâme: Tulûî'nin Paşanâme İsimli Eseri," *Türkiyat Mecmuası* 21 (Bahar, 2011): 267-280 ve Tülün Değirmenci, "Sözleri Dinlensin, Tasviri İzlensin: Tulûî'nin Paşanâme'si ve 17. Yüzyıldan Eşkiya Hikâyeleri," *Kebikeç* 33 (2012): 127-147.

¹² Ozaj Suliman, "Tulûî'nin Paşa-nâme'si (İnceleme-Metin)" (doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017). Çalışmamıza temel olarak bu transkripsiyon metni benimsedik.

Kazak akınlarına karşı Kenan Paşa'nın Karadeniz muhafazasına görevlendirilişini ve paşanın mücadelelerini anlatan son bölümünü, dönemin diğer verileriyle kıyaslayarak tarihsel bir bağlama oturtmaktadır.

PAŞANAME'NİN KARADENİZ DONANMASI

On yedinci asrın ilk yarısında Osmanlı donanması ağırlıklı olarak büyüklü-küçüklü kürekli gemilerden (çektiri) müteşekkil bir yapıydı.¹³ Kadırğa,¹⁴ kalyata¹⁵ ve fırkata¹⁶ gibi muhtelif boylarda kürekli gemiler, kaptan-ı deryanın komuta ettiği ve kürekçi nüfusu itibarıyla gözle görülür bir şekilde büyük olan bir kadirganın (başarda)¹⁷ öncülüğünde sefere çıkarlardı. Yüzyılın ilk yarısında donanma, bir kısmı Akdeniz'deki derya beylerinden sağlanan diğer kısmı da İstanbul'da demirleyen elli ila seksen parça çektiriden oluşmaktaydı.¹⁸ Dönemin *kaptan-ı deryası* olan (Çatalcalı) Hasan Paşa (g. 1626-1630), *Paşanâme* adlı eserin Karadeniz seferlerine işaret ettiği 1629'dan önceki yıllarda yaklaşık elli parça çektiriyle Karadeniz korumasına serdar tayin edilmişti.¹⁹

Tului mahlaslı ancak gerçek kimliği bilinmeyen şairimize göre, Sultan IV. Murad (h. 1623-1640) mevzubahis 1629 yılında Kaptan Hasan Paşa'yı Akdeniz'e göndermiş ve imparatorluk donanmasından ayırdığı yirmi gemiyi Karadeniz muhafazasına tayin etmiştir. Bunu duyan Kazaklar da asıl donanmanın yokluğunu fırsat bilip Karadeniz'e çıkmışlardır (beyit 1935-1939).²⁰ Ancak, eser dışında bir inceleme yaptığımızda, bahsi geçen sürecin anlatıldığı gibi basit işlemediği ortaya çıkmaktadır. Zira Osmanlı donanmasının o yılki istikametine ilişkin Kaptan Hasan Paşa'nın bir ikileme kaldığına gerekli yerli gerekse yabancı kaynaklar işaret etmektedir: Hem dönemin Osmanlı kroniklerinden *Hasan Beyzâde Tarihi*'nde hem de Venedik raporlarında o sene Hasan Paşa'nın Akdeniz'e açılıp kendine tabi Ege adalarından vergi toplamak hevesinde olduğu yazılıdır. Hatta Hasan Paşa'nın Akdeniz'e açılabilme adına icazet alabilmek için şansını biraz zorladığı ve iki yüz kese para 'hediye ettiği' dahi not edilmiştir.²¹

¹³ Mehmet Kuru, "Relations between Ottoman Corsairs and the Imperial Navy in the 16th century," (YL Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2009): 96.

¹⁴ On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Osmanlı donanmasının bel kemiğini oluşturan kadirgalar, yaklaşık 40 metre uzunluğunda ve 5,5 metre genişliğinde, (her birinde sekiz ila on kürekçi olan 24 oturağa yerleşmiş) 200 civarı kürekçiyle yüzdürülen gemilerdi. Pruva tarafında az sayıda (beş kadar) bulunan toplardan aslı vurucu gücü oluşturan bir tanesi 25-30 kiloluk güllerle atarken, diğerleri yarım kilo ila 6 kilo arasında değişen küçük güllerle ateşlerdi. Kadirgaların muharebede kendini gösteren temel unsuru, üzerlerinde yer alan tüfek, yay ve yakın dövüş aletleri taşıyan neferlerdi, Panzac, age, 57-59.

¹⁵ Kadirganın küçültülmüş versiyonu olan kalyatalarda 18 ila 22 oturak bulunmakta ve her birinde dört ila altı kürekçi (toplamda 72 ila 132 kürekçi) sıralanmaktaydı. Kalyataların boyutları küçük olduğu gibi top sayıları da daha azdı (3 top), Panzac, age, 60.

¹⁶ Kalyatalardan dahi küçük olan fırkatalarda, üzerinde iki kürekçi bulunan 12 ila 16 oturak yer almaktaydı (toplamda 24-32 kürekçi), Panzac, age, 60.

¹⁷ Kadirganın daha büyüğü olan başardaların boyları 50 metreyi bulmakta ve her birine azami on dört kürekçi konan otuz üç oturak yer almaktaydı, Panzac, age, 59-60. Osmanlı kayıtlarında, kaptan başardasının 400-500 kürekçi ve alatçısı varken, diğer başardalarda bu sayının 200-300 arası olduğuna rastlıyoruz, BOA, *MAD.d* [Maliyeden Müdevver] 979, 29.

¹⁸ Daniel Panzac, age, s. 96-98; Koçi Bey kırk derya beyi ve kırk tersane-i amire gemisiyle seksen parçalık bir donanmadan bahseder, Koçi Bey, Koçi Bey Risaleleri, haz. Zuhuri Danışman (İstanbul: Kabalcı, 2008), 136.

¹⁹ Victor Ostapchuk, "The Ottoman Black Sea frontier and the relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628" (doktora tezi, Harvard University, 1989): 126-165.

²⁰ Ozaj Suliman, age, 275.

²¹ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, *Hasan Bey-zâde Târîhi: Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*, haz. Şevki Nezihî Aykut (Ankara: TTK, 2004), 1024; İstanbul'dan 4 Temmuz tarihli haberler için *Litterae Nuntiarum Apostolicarum Historiam Ucrainae Illustrantes (1550-1850). Vol. 5: (1629-1638)*, haz. Athanasius G. Welykyj (Roma: Basiliani, 1961), 33-34:

Ne şekilde sultanı ikna etmiş olursa olsun, Hasan Paşa mutat olduğu üzere 1629 yazında (haziran) Akdeniz'e açıldığı zaman yine de Karadeniz'i tümüyle boşlamış değildi. Yukarıda gördüğümüz üzere Tului, yirmi geminin Hasan Paşa'nın Akdeniz seferine başlamasından sonra Karadeniz'e gönderildiğini yazmaktadır. Ancak Osmanlı mali kaynakları bize Hasan Paşa'nın Akdeniz'e açılmasından bir buçuk ay önce, 5 Mayıs'ta cebeci ve çavuş zabıtlarına birer tane olmak üzere "ilk Karadeniz seferi" başlığı altında yirmi iki hilat dağıldığına işaret etmektedir.²² Ertesi gün ise gemilerde görev alacak yeniçeri ve cebecilerin tüfeklerine fındık (mermi) ve fitil alımı için doksan bin akçelik bir harcamanın kaydı göze çarpmaktadır.²³ Maliye kaynaklarından daha net bilgiler sunan İngiltere elçisi Sir Peter Wyche, 12 Mayıs'ta "kısa süre önce on dört kadirga Kazakları aramak için Karadeniz'e yollandı" şeklinde bir not düşmüştür.²⁴ Dönemin bir diğer görgü tanığı ve vakanüvisi Topçular Katibi Abdülkadir Efendi net bir tarih ve gemi sayısı vermese de İstanbul'dan tedarik edilen bin kadar cebecinin ve topçunun kadirga ve fırkatalara konduğunu; bunların Midilli, Suğla, Kocaeli ve Kavala beyleriyle birlikte o yıl Karadeniz seferi için seferber edildiğini yazmaktadır.²⁵ Özetle, en fazla yirmi kıta küçük (fırkata) ve orta sınıf (kadirga) gemi, mayıs ayının ilk on günü içerisinde Karadeniz'e Kazak tehdidine karşı devriye vazifesi görmek için yollanmıştır.

Donanmanın bir kısmı böylece Karadeniz'e giderken Hasan Paşa kendi liderlik edeceği Akdeniz seferi için hazırlıklarını devam ettirmekteydi. Mali kayıtlara göre, Akdeniz'e gidecek 2014 yeniçerinin mevacic (maaş) ve peksimet ödemeleri mayıs sonu ila haziran başı yapılmıştır.²⁶ Kaptan paşa ile tersane ahali ve derya beylerinden İstanbul'da olanlar, 16 Haziran'da hilatlarını giymişlerdir.²⁷ Fransa elçisi de 21 Haziran'da otuz kadirganın İstanbul'dan Akdeniz'e yelken açtığı bilgisini vermektedir.²⁸

Haziran sonuna geldiğimizde artık Osmanlı deniz gücünün İstanbul'u terk etmiş olduğunu görmekteyiz. Bu durumda, dikkatimizi yine kuzeye gönderilen donanmaya çevirebiliriz. 1629 yazında Karadeniz'e açılan küçük donanmanın karşısındaki Kazak kuvvetleri, *Paşaname*'ye göre seksen, İngiliz elçi raporuna göre ise altmış şaykadan²⁹ mürekkep bir kuvvetti.³⁰ Raporlara kulak verilecek olursa bu Kazak kuvveti zaten o sene pek çok Osmanlı kıyısını ve nispeten İstanbul'a

"Venedik, 18 VIII 1629: ... Tuttavia era opinione, che havendo il Generale del mare donate dugento some di danari per uscire a ricevere i presenti del Mar Bianco..."

²² BOA (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Baş. Osm. Arş.), D.BRZ.d (Büyük Ruznamçe Defteri) 20685, s. 73.

²³ BOA, D. BRZ.d 20685, 103.

²⁴ TNA (The National Archives), SP (State Papers) 97/14, v. 268b (From Wyche to the Lord Conway, 2/12 May 1629). Wyche daha sonra gemi sayısını on yedi olarak değiştirecektir (vr. 315a). İngiltere Milli Arşivleri'nde 2019'da fotoğrafladığı belgeleri paylaşan Ömer Gezer'e (Hacettepe) teşekkür ederim.

²⁵ Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarîhi (Metin ve Tablîl) I*, haz. Ziya Yılmaz (Ankara: TTK, 2003), 888. Dönemin teşrifat defteri, muhtemelen komuta kademesinin tepesinde bulunan (Sakız Beyi) Hüsrev Bey dışında isim vermese de, Akdeniz beylerinden en az sekizine Karadeniz seferi için hilat giydirildiğine dikkat çeker, BOA, D.BRZ.d 20683, 255.

²⁶ BOA, D.BRZ.d 20685, 154-155.

²⁷ BOA, D.BRZ.d 20685, 178.

²⁸ BnF (Bibliothèque nationale de France), Ms Français, 16153, v. 176b (Au Roy, 24 Juin 1629).

²⁹ Kelime anlamı martı olan şaykalar (başka bir imlayla *çayka*), on sekiz metre uzunluğunda ve üç metre genişliğinde kürekli teknelerdi. Dokuz ila on beş sıra küreği bulunan şaykalarda toplam mürettebat (kürekçi ve muharip) altmış kişiyi bulmakta ancak nadiren (ve küçük kalibreli) top yer almaktaydı. Bu küçük ve hızlı tekneler sayesinde Kazaklar, Karadeniz'deki sivil ticaret gemilerine saldırap savaş gemilerinden kaçınıbiliyordu, Panzac, age, 91-93.

³⁰ Ozaj Suliman, age, s. 276; TNA, SP 97/14, v. 315a (Peter Wyche to Lord Dorchester, 22 August 1629).

yakın sayabileceğimiz Varna'yı vurmuştu.³¹ Pek tabi bu kuvvetin tamamının birlikte mi dolaştığı yoksa bir kez denize indiklerinde dağınık gruplar halinde birden çok mahalle mi saldırdıklarını bilemiyoruz. Her halükârda engin deniz üzerinde karşılıklı iki grubun aynı anda bir noktada kesişebilmesi kolay iş değildi.

Bu noktada iki tarafın terkiplerini kıyaslamak da faydalı olacaktır. Literatürde Kazakların kullandığı *şayka* isimli teknelerin elliden fazla personel taşıyan kürekli deniz taşıtları olduğu belirtilmektedir. Uzunlukları yirmi metreyi geçmeyen şaykalar, savaşmaktan ziyade Kazak neferlerini yağma alanlarına ulaştırmak için kullanılmaya elverişli olsa da, üzerlerinde dört ila altı küçük top bulundurdıkları da vakiydi. Kimi zaman destek amaçlı yelken de bulduran şaykaların asli hareket gücü (on beş çift) kürekti. Ayrıca, biri önde ve biri arkada olmak üzere iki dümen buldurmaları, manevra kabiliyetlerini oldukça yükseltiyordu.³²

Öte yandan Osmanlı gemileri için kesin bir kanıya varmak daha güçtür. Yukarıda, Topçular Kâtibi'nin 1629'da Karadeniz'e başarda değil de fırkata ve kadirga götürüldüğünü yazdığına değinmiştik. 1630/1631 senesinden kalma bir tersane defteri bizlere fırkataların yaklaşık otuz kadar, kadirgaların ise iki yüz küsur kürekçi/alatçı ile harekete geçirildiğini ifade etmektedir.³³ İki gemi tipinin mürettebat sayısı arasındaki uçurum büyük ve sefere katılan gemilerin tipleri de ayrı ayrı belirtilmiş olmadığı için 1629 Karadeniz seferine ilişkin kesin bir mürettebat sayısına ulaşmak güçtür. Ancak, Kâtip Çelebi'nin aktardığına göre, iki yüz kürekçisi bulunan otuz beş metrelik kadirgalarda standart olarak yüz savaşçı bulunması bize belki de kürekçi/muharip oranını ikiye bir olarak ifade etmelidir.³⁴ Bu durumda Topçular Kâtibi'nin yukarıda değindiğimiz en az bin neferlik muharip lafzını dikkate alacak olursak, en aşağı üç bin kişinin tayfa ve asker olarak Karadeniz'deki yirmiye yakın çektiriyi doldurduğunu düşünebiliriz. Eğer İngiliz elçinin dediği üzere Kazak şaykaları da altmış adetse hem Osmanlılar hem de Kazaklar 1629 senesinde suya eşit kuvvetler (üç bin nefer) indirmiş olmalıydı.³⁵

Aslında sayıların çok da önemli olmadığını söylemek yersiz olmaz. Zira her bir Osmanlı kadirgasının taşıdığı ağır ön top, yüksek borda ve kalabalık mürettebat, Osmanlıları Kazaklara karşı birebir mücadelede daha avantajlı hale getiriyordu. Öte yandan, deniz kıyısının sığ olduğu alanlarda (sazlık, kamışlık ve kumullar) ise şaykaların düz tabanı kesintisiz hareketi mümkün kılarken,

³¹ *Litterae Nuntiorum Apostolicorum*. 22-23 (Venedik, 22 Haziran 1629). Rapor aynı zamanda *Bartan* isimli bir mahalden bahsetmektedir ki akıllara Bartın'ı getirmektedir. İngiltere elçisi de hem Rumeli hem de Anadolu tarafında akınlara yapıldığını ifade eder, *TNA, SP 97/14*, v. 315a (Peter Wyche to Lord Dorchester, 22 August 1629).

³² Viacheslav Sarychev, "Frontier on the Water: Conflict and Interaction of Balkan-Black Sea Shipbuilding Traditions of the 16th and 18th Centuries", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 35 (2020): 39.

³³ BOA, *MAD.d 979*, 29-31. Kadirga sınıfı gemilerde en sık karşılaşılan kürekçi/alatçı sayısı 216'dır.

³⁴ Kâtip Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan - Tuhfetü'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr*, haz. Orhan Şaik Gökyay (İstanbul: Kabcı, 2007), 183. Hatırlatmakta fayda var ki kadirgalar, Osmanlı donanmasının standart gemisi mahiyetindeydi. Fırkatalar ise literatürde nispeten daha küçük (on-on yedi oturak üzere iki-üç kürekçi) ve mürettebat sayısı kadirgaların yarısı kadar (kırk ila yüz kürekçi) olan taşıtlar olarak tanımlanmıştır. Lakin MAD.d 979 künyeli defterde fırkataların ancak otuz nefer kürekçi taşıdığı dikkat çekmektedir. Her halükârda, kadirgaya nispeten daha küçük olmalarından ötürü fırkatalar nehirlerde de kullanılabilmekteydi, İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire (Ankara: TTK, 2003), 83-86. Bu açıdan en azından incelemeye aldığımız dönemde Kazak şaykaları ile Osmanlı fırkatalarının gerek mürettebat gerek büyüklük olarak birbirlerine denk oldukları çıkarımını yapabiliriz.

³⁵ Pek tabi derya beylerinin tımarlı askerler getirmesi ve Kazak şaykalarının sayısının belirtilenden fazla olması gibi ihtimaller hesaplanmanın eksik noktalarıdır. Öte yandan, aşağıda göreceğimiz üzere Kâtip Çelebi'nin işaret ettiği sayılar belli bir standarda işaret etmekte ancak hakikatte her zaman ideal sayılara ulaşmak mümkün olmamaktaydı.

kadırgalar karaya oturma riski taşıyordu. Osmanlı kadırgaları şaykaları sıkıştırdıkça, Kazaklar çareyi sığ alanlara çekilip tehlikenin geçmesini beklemekte buluyordu.³⁶ Kısaca sayılardan ziyade, çarpışmanın nerede gerçekleştiği muharebenin sonucu için belirleyici olmaktaydı.

Osmanlı donanmasının serencamına dönecek olursak gerek *Paşanâme*'de gerekse dönemin raporlarında parça parça bilgi bulmak mümkündür. Tulûî'ye göre (beyit 1968-1980), Mayıs ayında yelken açıp Karadeniz'de vazife görmekte olan on beş kadırğa³⁷, Süzebolu'ya (Sozopol) gelip demirledikleri vakit gafil avlanmışlardı: Etraflarını çevreleyen kalabalık (seksen parça) bir şayka grubu kadırgaları kaçırmaya sevk etmişti. On üç kadırğa bölgeden uzaklaşarak kurtulurken, iki kadırğa Kazaklarca “karadan” çekilmişti. Ayrıca (beyit 2012-2020), Süzebolu (Sozopol) yakınlarındaki bir adaya sığınan Kazakları yerinden çıkarmaya çalışan Osmanlı askerleri de günlerce dövüşmelerine rağmen başarılı olamamış ve bir mağlubiyet yaşamışlardır. Mücadelenin haberleri İstanbul yönetimini pek tabi telaşa sevk etmiştir.³⁸

İngiltere ve Venedik raporları bu epizot hakkında biraz daha detaylı bilgi aktarmaktadır. Osmanlı kadırgaları on dört kadar şaykayı bir dere kenarında sıkıştırdığı vakit, takibi devam ettirmek adına kayıkla kıyıya yeniçeri indirmek gerekmişti. Ancak çatışma sesleri duyulduğunda sair Kazak şaykaları (altmış parça) olay yerine intikal edip karadaki Osmanlı askerlerini avlamışlardır. Ardından iki kadırğaya de el koymayı başaran Kazaklar, ertesi gece geri kalan kadırgalara da hasar vermiş ve Karadeniz donanması yaralarını sarmak için İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır.³⁹

Hollanda elçisi diğerlerinden daha da fazla tafsilata inmektedir.⁴⁰ Tam olarak mücadelenin nasıl gerçekleştiği bilinmese de, öncelikle seksen kazak şaykasının Süzebolu'da (Sozopol) iki kadırğayı ele geçirdiği aktarılmaktadır. Geri kalan gemiler ise kaçarak İstanbul Boğazı'ndaki kalelere sığınmışlardır.⁴¹ Donanmanın kaptanı olan Sakız Beyi Hüsrev bunun üzerine Osmanlı yönetimince der-dest edilmiş, başarısızlığının sebebi sorulunca da “her bir Kazak şaykasının 50-60 neferle doluyken” kendi kadırgalarının yeterince iyi silahlanmadığı ve mürettebat sıkıntısından muzdarip olduğu cevabını vermiştir. Hollanda elçisinin anlatmaya devam ettiği üzere bu durum yine de Osmanlıların aynı filotillayı sefere geri göndermesine mani olmamıştır. Kadırgalar yine Sozopol'e gitmiş, geldiklerini gören altı şaykadaki Kazaklar da liman dışındaki adada yer alan Rum manastırına (Aziz Yohan ve Peter Manastırı) sığınmışlardır. Kazakları buldukları yapıdan çıkarmak için askerler ve kadırğadaki toplar dahi karaya indirilmişti. Ancak yine de iki-üç gün süren mücadele başarısız sonuçlanmış, Osmanlı tarafı çok kayıp vermiş ve kuşatmanın haberini alan diğer şaykalar

³⁶ Victor Ostapchuk, “Five documents from the Topkapi Palace Archive on the Ottoman defense of the Black Sea against the Cossacks (1639),” *Journal of Turkish Studies* 11 (1987): 58-59.

³⁷ Tulûî'nin daha önce bu sayıyı yirmi kadırğa olarak verdiğini hatırlayalım (beyit 1937), Ozaj Suliman, age, 275.

³⁸ Suliman, age, 279 – 280 ve 284.

³⁹ *TNA, SP 97/14*, v. 319a; *Litterae Nuntiorum Apostolicorum*. 33-34 (Venedik, 18 Ağustos 1629).

⁴⁰ *NA* (Nationaal Archief/ Hollanda Milli Arşivi), *SG* (Staten Generaal) 6900, (15 Eylül 1629/ Dat 20 September, R. 27 Novembris 1629: ... Daechs nae het affsenden vande voorgaende brieven...). Hollanda Arşivi'nden ilgili belgelerin görüntülerini paylaşan Gábor Kármán'a teşekkür ederim.

⁴¹ Bu kaleler Kazak tehdidine karşı yalnızca beş yıl önce Boğaz'ın Karadeniz girişine karşılıklı olarak (Anadolu Kavağı ve Rumeli Kavağı) inşa edilmiştir, Hümeýra Bostan, “Defending the Ottoman Capital against the Russian Threat: Late Eighteenth Century Fortifications of Istanbul” (doktora tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2020): 16.

da adaya gelip savunmasız Osmanlı kadirgalarına saldırmışlardı.⁴² Sonra ne yaşandığına, kısaca kadirgaların ne kadar zayıyla İstanbul'a geri dönüş yoluna çıktığına dair malumata sahip değiliz.⁴³

İstanbul ahalisi olup biten mücadelenin detaylarına vakıf olmasa da, Kazakların giderek büyüyen bir tehdit haline geldiğine şüphe yoktu. Elçi raporları Kazakların akınlarını artık İstanbul Boğazı'na kadar ilerlettiğini, en azından şehirde böyle bir duyum alındığını belirtmektedir. Fransa elçisi Kazakların hemen Boğaz dışındaki Pompeus Sütunu tarafına kadar inip iki sivil gemiye (rençber gemisi) el koyduğunu ve böylece şehri büyük telaşa verdiğini yazmaktadır. On yıldır şehirde bulunan tecrübeli elçi, uzun süredir böyle bir Kazak tehdidi görmediğini eklemiştir.⁴⁴ Hollanda elçisi ise daha canlı bir resim çizmekte ve halkın korkudan İstanbul'un eski ve yeni hisarlarına doluştuğunu yazmaktadır. Hatta Üsküdar'daki Stavroz sarayında vakit geçirmekte olan Sultan IV. Murad da tehlike haberini alınca gece yarısı apar topar Topkapı'ya geçirilmişti. Ayrıca Karadeniz'deki donanmanın geri çağırılması emredilmişti.⁴⁵

Karadeniz donanmasının çağırıldığını belirten Fransa ve Hollanda elçilerinin, eylül ayı başında hâlâ bu donanmanın İstanbul'a dönmüş olduğunu fark etmediği çıkarımını yapabiliriz. Her halükârda, tehlikeyi önlemek adına Osmanlı yönetiminin iki veziri yanlarında askerle birlikte Boğaz'ın Karadeniz çıkışındaki hisarlara yolladığını ve Kazakları karaya ayak basmaktan caydırdığını biliyorlardı. Fransa elçisi iki bin askerle kalelere giden vezirlerin "sultanın enişterleri" olduğunu belirttiğinden,⁴⁶ bunların kuvvetle muhtemel o sırada İstanbul'da bulunan Bayram Paşa ve Kenan Paşa olduğunu düşünebiliriz.

İşte bu noktada artık hikâyenin kahramanı, Tului'nin *Paşaname'sinin* başrolü Kenan Paşa kendini göstermektedir. Tului'ye göre padişah donanmanın Sozopol'deki perişan halini haber alınca, cengaverliğini iyi bildiği Kenan Paşa'yı bir hatt-ı hümayunla donanma komutanı tayin etmişti (beyit 1981-1984).⁴⁷ Hollanda ve İngiltere elçilerinin belirttiğine göre yeni sefer için sıfırdan beş kadirga donatılmış, Sozopol'den dönüp takviye edilen on üç kadirgayla beraber toplamda on sekiz parçalık bir donanma "kubbe veziri Kenan Paşa komutasında" sefere hazırlanmıştır. İngiltere elçisi bu gemilerin mürettebat yönünden güçlkle donatıldığını, zira alışlagelmiş tayfa ve neferler değil de "ücret karşılığı her türden adamın" gemilere konduğunu belirtmiştir.⁴⁸ Bu ifadeden tersane halkının yeterli gelmediğini ve denizcilik tecrübesi olmayan kimselerin de kürekçi yazıldığını çıkarabiliriz.

⁴² NA, SG 6900, agv (15 Eylül 1629/ Dat 20 September, R. 27 Novembris 1629).

⁴³ Hollanda elçisi Haga, flotillanın iki defa Süzebolu'ya gönderildiğini yazan tek kaynaktır. Slav kaynakları ise Osmanlı flotillasının askerlerinin altı şaykadan çıkan Kazakları *sekiz gün* boyunca Aziz Yohan ve Peter Manastırı'nda kuşattığını belirtmektedir. Haberi alınca manastırın bulunduğu adaya seksen kadar şayka intikal etmiş, Osmanlı askerleri iki ateş arasında kalmıştır. Mücadele sırasında Kazaklar iki Osmanlı kadirgasına el koymuş ve canını kurtarabilen Osmanlı neferleri de geri kalan kadirgalara atlayıp İstanbul'a kaçmıştır, Vladimir Nikolaevič Korolyov, *Bosforskaya Voyna* (Veçe, 2007) [Владимир Николаевич Королёв, Босфорская Война, (Вече, 2007)] içerisinde hususi olarak bu sefere ayrılmış başlık altında (Kampaniya 1629 G.) bilgi bulunabilir.

⁴⁴ BnF, Ms Français 16153, v. 208b-209a (Au Roy, 2 Septembre 1629).

⁴⁵ NA, SG 6900, (Primo Septembris 1629: Duplicata ... Den Ambassadeur des Keyzers is ...).

⁴⁶ BnF, Ms Français 16153, v. 209a (Au Roy, 2 Septembre 1629). Dönemin hazine kaydı da 29 Ağustos'ta Karadeniz'deki boğazkesen kalelere yollanan yeniçeri, cebeci, topçu, humbaracı ve bostancı gibi askerlere koruma görevi için verilen (on dokuz bin beş yüz akçelik) primi göstermektedir, BOA, D.BRZ.d 20685, 223.

⁴⁷ Ozaj Suliman, age, 280.

⁴⁸ NA, SG 6900, (15 Eylül 1629/ Dat 29 September, R. 11 December 1629); TN4, SP 97/14, v. 319a (21 Eylül 1629).

Her ne kadar elçi raporları bize on sekiz kadirgadan bahsetse de, Tului sekizi yeniçeri altısı derya beyi olmak üzere on dört parçalık bir filotillaya işaret eder. Hatta artık kaptan olmuş Kenan Paşa, iyi bir muhabbet geliştirdiği Nakşa Beyi Ali'nin kadirgasında komutayı devralmıştır (beyit 1996-1998).⁴⁹ Donanmanın denize açılacağı vakit olarak Tului 4 Eylül'e (15 Muharrem 1039) işaret etmekte, Osmanlı maliye kaydı ise 9 Eylül 1629'da Karadeniz serdarı olması hasebiyle Kenan Paşa'ya gönderilen hilatı kaydetmektedir.⁵⁰ Öyle gözüküyor ki eylül ayının ortasında Karadeniz donanması bir kez daha İstanbul'u terk etmiş ve aslında kadirga gibi alçak bordalı üstü açık gemiler için hiç de uygun olmayan bir mevsimde denize açılmıştı.⁵¹

KENAN PAŞA'NIN KARADENİZ SEFERİ

Kenan Paşa denize çıktığında aslında sadece hava şartları değil, tehdidin ciddiyeti açısından da geç kalmıştı. Görünen o ki yaz boyu Karadeniz limanlarını vurmuş olan altmış ila seksen şaykalık Kazak akıncıları, eylül ayına gelindiğinde zaten büyük ölçüde evlerine dönmüştü. Kısaca Kenan Paşa Karadeniz'e açıldığı zaman geriye ana gruptan ayrı düşmüş küçük bir akıncı grubu kalmıştı.⁵²

Şekil 1 Karadeniz Haritası

⁴⁹ Ozaj Suliman, age, s. 282. Naîma da on dört kadirga olduğunu belirtmekte ve içlerine oturak, korucu ve başka askerlerin yerleştirildiğini söylemektedir, Naîmâ Mustafa Efendi, *Târib-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyin fî Hulâsati Abbârî'l-Hâfikayn)*, Cilt II, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: TTK, 2007): 670-671.

⁵⁰ BOA, D.BRZ.d 20683, 309.

⁵¹ E. S. Gürkan kadirgaların etkili sefer döneminin nisan ve eylül ayları arasındaki sıcak sezon olduğuna dikkat çekmektedir, Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdeniz'inde Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500-1700* (İstanbul: Kronik, 2020), 112-113.

⁵² Naîmâ Mustafa Efendi, age, 671; NA, ŞG 6900 (13 Ekim 1629).

Denize açıldıktan sonra Kenan Paşa'nın ne yaptığına dair öğrenebildiklerimiz haliyle yalnızca Paşaname'nin anlattıklarıyla sınırlıdır. Anlayabildiğimiz kadarıyla paşanın niyeti doğrudan Ahyolu ve Misivri (Nesebar) tarafında olduğu rapor edilen Kazaklara varmaktır. Yolda öncelikle İğne Ada limanına girip bir gece dinlenilmiş, ertesi gün de yola çıkılıp gece vakti Sozopol'e varılmıştı. Kenan Paşa evvela Sozopol'de şehre değil de liman açığındaki adaya gidip manastırı görmek istemişti (beyit 2006-2014).⁵³

Günümüzde Sozopol'deki liman içerisinde Aziz Yohan ve Peter (Sv. Sv. Ivan I Petar) Adası yer almakta ve üzerinde de bir manastırın kalıntıları bulunmaktadır. Kenan Paşa'nın intikalinden birkaç hafta önce gerçekleşen, Tului'nin ve Hollanda elçisinin işaret ettiği kuşatma kuvvetle muhtemel burada gerçekleşmişti. Hakikaten de paşanın burada karşılaştığı manzara yerde yatan Osmanlı şehitleri olmuştu (beyit 2021-2022). Paşa Osmanlı askerlerinin naaşlarını yıkatmış (gasl), cenaze namazlarını kıldırılmış ve ardından defnetmiştir. Son olarak ise manastırı yerle bir ettirmiştir (beyit 2025-2026).⁵⁴

Şekil 2 Sozopol

Bu noktadan sonra adada yapacak bir işi kalmayan paşa, iki kadırgasını öncü kuvvet olarak Kazak şaykalarını aramaları için adadan yollamıştır. Ancak kısa bir süre sonra karadan birkaç yaralı Osmanlı tebaası gelip, Misivri'nin Kazak baskınına yenik düştüğünü haber vermiştir. Baskın gerçekleştiren sekiz şayka ise hâlâ o canipte beklemekteydi. Doğal olarak hiddetle olay yerine varmak isteyen Kenan Paşa donanmaya hareket emri vermiş, ancak hiç beklemediği bir manzarayla karşılaşmıştır. Kürekçi sayısı az olduğu için dalgalı denizde gemiler hareket edememekteydi! Bu durumda paşa yeniçeri gemilerini geri bırakmak zorunda kalmış ve emrindeki derya beylerinin kadırgalarıyla Misivri'ye (Nesebar) doğru yola koyulmuştur (beyit 2028-2042).⁵⁵

⁵³ Ozaj Suliman, age, 283 – 284.

⁵⁴ Ozaj Suliman, age, 285.

⁵⁵ Age, 286 – 287.

Paşa olabildiğince hızlı şekilde Misivri'ye varsa da geldiğini haber alan Kazak eşkıyası çoktan kaçmıştı. Yerel halkın üzüntü ve şikayetini içi acıyan paşa, yeniçeri kadırgalarını beklemekten vazgeçip derhal takibe çıkmıştır. Artık komutası altında kalmış olan üç kadırgayla kuzeye, Varna'ya doğru yola koyulmuştur (beyit 2043-2052).⁵⁶ Paşanın perspektifinden bakmamız gerekirse, emrindeki üç kadırga normal şartlar altında açık denizde onlarca şaykaya karşı savaşılabildi. Kâtip Çelebi'nin (biraz mübalağayla) belirttiğine göre, kıydan on beş mil veya daha fazla mesafede kadırgalar rahatlıkla şaykalarla çatışabilir, hatta rüzgâr da varsa “bir kadırgaya yüz şayka karşı gelemez” idi.⁵⁷ Bu meyanda Kenan Paşa, güven sorunu yaşamadan rahatlıkla firari sekiz şaykayı kovalayabiliirdi.

Varna yakınlarına geldiğinde gözcüleri, şaykaların görüş alanına girdiğini paşaya söylemişlerdir. Tului'nin aktardığına göre karşılarında sadece üç kadırga gören Kazaklar sayılarına güvenmiş ve paşanın küçük donanmasına hücum etmiştir (beyit 2053-2060).⁵⁸ Genel itibarıyla Osmanlı kadırgaları onlarca bir arada gezdiğinden, yalnızca üç parça savaş gemisini görmek gerçekten Kazakları mücadeleye şevklendirmiş olmalıydı. Bu noktada cereyan eden mücadele, Meredith-Owens'a göre minyatürde tasvir edilen deniz cengidir.⁵⁹ Zira minyatüre baktığımızda, arkada toplanan ateşleyen bir şehir görülmektedir ki *Paşanâme*'de bir muharebenin yakınında gerçekleştiği tek şehir Varna'dır. Ancak minyatürdeki şaykalar sayıldığında bekleneceği üzere sekiz değil de dokuz şaykayla karşılaşılıyor olmamız tasvirin birebir gerçeği yansıtmadığı ihtimalini aklımıza getirmelidir.

Mücadele başladığında doğal olarak Osmanlı kadırgaları silah üstünlüğünü kullanmak istemiş ve ön toplanan ateşlemiştir. Ancak paşa bu noktada, belki de hiç beklemediği bir sürprizle karşılaşmıştır. Karşılarında, Akdeniz'deki Avrupa gemileri gibi eş seviye bordalı kadırga, mavna ya da daha yüksek bordalı kalyonlar değil, bilakis güvertesi deniz seviyesine oldukça yakın şaykalar yer alıyordu. Yani kadırgaya eşit seviyede ya da kadırgadan daha yüksek hedeflere ateş etmeye uygun şekilde yerleştirilmiş toplar, güllerini şaykaların üzerinden aşırıyordu. Tului'nin “şayka denize fevki beraber, yüksek idi kadırga ana olmadı der-ber” ve top “atarlardı aşardı üzerinden, şaykaya dokunmazdı geçirdi nazarından” beyitleri (2061-2064) bu durumu pek veciz ifade eder.

Top fayda etmeyince artık taraflar yakın mesafe çarpışmaya girişmiştir. Tului Kazakların, Kenan Paşa'nın kadırgasını “ünvan-ı şereften” tanıdıklarını (beyit 2066) belirtmektedir. Bu nişanenin sancak mı yoksa fanus mu (baştardadaki üç fener) olduğu net değildir. Kesin olan ise, sekiz şaykanın tamamının Osmanlı amiral gemisine saldırmış olduğudur. Önce ok ve tüfek, ardından da kılıçla mücadeleye girişilmiş, Tului'nin ifadesiyle Kenan Paşa da elinde kılıçla savaşmıştı. Ancak, mücadele akşama kadar sürdükten sonra kadırgaları yenemeyeceğini anlayan Kazaklar firara geçmişti (beyit 2067-2082).⁶⁰

⁵⁶ Age, 288.

⁵⁷ Kâtip Çelebi, age, 181.

⁵⁸ Ozaj Suliman, age, 289. Slav kaynakları çarpışmanın Varna ile Kavarna arasında cereyan ettiğine işaret etmektedir. Sekiz şaykadan toplam iki yüz atmış Kazak'ın yer aldığı keza not edilmiştir, Korolyov, age, Kampaniya 1629 G.

⁵⁹ Meredith-Owens, age, 79.

⁶⁰ Ozaj Suliman, age, 290 – 291.

Şekil 3 Paşaname'de Yer Alan Deniz Cengi Minyatürü

Kenan Paşa kaçan şaykaların ardından gitmek istese de ters esen rüzgar istediği kadar hızlanamamasına neden oluyordu. Yine de sabaha kadar düşmanı göremeden peşlerinden giden paşa, gün ağarınca gözcüleri gemi direğine çıkartmış, bir süre sonra da şaykaların izini bulmuştu. Artık yelken açıp küreklere yüklenen paşa kadırgası, önceki mücadelede yorgun düşmüş şaykaları avlar konuma gelmişti. Dört bir yana dağılan şaykalara hızlıca yetişen paşa iki parça şaykayı kendi yakalamış, ardından gelen iki kadırğa da başka iki şaykayı ele geçirmiştir (beyit 2083-2108).⁶¹ Kısacası sekiz şaykadan dördü, içlerinde sağ kalan Kazaklarla birlikte artık paşanın hükmüne geçmişti.

Paşa kaçan Kazaklara aman vermeyip bunların da peşlerinden gitmeyi seçmiştir. Bir süre denizde kovalamaca yaşandıktan sonra Kazaklar firar etmenin fayda sağlamayacağına kanaat getirip karşı taarruza geçmişlerdir. İki şayka kaptan paşanın çektirisine, diğer ikisi de arkadan gelen iki Osmanlı kadırgasına hücum etmiştir. Akşama kadar süren mücadelede paşa ve beraberinde iki kadırğa, geri kalan dört şaykayı da göğüs göğse mücadelede elde etmiş oldu. Ele geçen şaykaları kadırgaların yedeğine alan Osmanlılar, Kazak esirleri de bağlayıp kendi şaykaları içerisinde esir etmiştir (beyit 2129-2143).⁶²

Tulu'nin belirttiğine göre paşa şaykaları ele geçirdiği vakit, üzerinde Kazakların önceden esir etmiş olduğu Osmanlı tebaası da bulunmaktaydı. Kurtuluşa eren bu kadın ve çocuk esirlerin yerine, artık kırk elli kadar Kazak neferi esir olarak aynı şaykalara konmuş oluyordu. Artık paşanın bildiği kadarıyla Kazak tehdidi ortadan kalktığına göre, paşa karaya dönmekte bir beis görmüyordu. Kadırgaları ve ganimetiyle birlikte Kenan Paşa böylece Varna'ya dönmüştür.⁶³

SEFER SONRASI

Kazaklarla yaşanan mücadelenin ardından Osmanlı kayıtları bize sefer sonrası yaşananlarla ilgili de bilgiler sunmaktadır. Dönemin teşrifat defteri 1629 Ekim ayı başında, yani Kenan Paşa'nın sefere çıkmasının üzerinden bir ay geçmeden, Kazakların yenildiğine dair İstanbul'a haber getiren altı kişiye hilat giydirildiğini kaydetmiştir.⁶⁴ Zaferinin haberlerini önden gönderen paşa, bir hafta içinde de Varna'dan İstanbul'a dönmüştür.

İngiltere, Fransa ve Hollanda raporları istisnasız Kenan Paşa'nın sekiz şaykayla İstanbul'a döndüğünü yazmaktadır. Ayrıca, Tulu'nin de belirttiği şekilde paşa büyük bir merasimle karşılanmıştı. Paşa Boğaz'dan İstanbul'a yaklaşırken kadırgalarının arkasından çektiği şaykaları ve esirleri sergilemekteydi.⁶⁵ Osmanlı kayıtları ise 16 Ekim için, “şaykaları ve kazakları getirüp paşa-yı müşarunileyhe ve sorbacıyan-ı yeniçeriyân dest-bus-ı padişah olundukta hil'atlar giydirilmiştir” ifadesiyle Kenan Paşa'nın sultan huzuruna çıktığını ve padişahın elini öpüp hilatla ödüllendirildiğini belirtmiştir. Aynı gün Sakız Beyi Hüsrev, Nakşa Beyi Ali, tersane ağası olan Piyale ve sair kadırğa kaptanlarına da keza hilat verilmiştir.⁶⁶

⁶¹ Age, 292 – 294.

⁶² Age, 297 – 298.

⁶³ Age, 300.

⁶⁴ BOA, D.BRZ.d 20683, 319 (Fi 15 Safer 1039).

⁶⁵ TNA, SP 97/14, vr. 324a (3/13 Ekim 1629); NA, SG 6900 (13 Ekim 1629); BnF, Ms Français 16153. v. 222b (14 Ekim 1629); Ozaj Suliman, age, 301. Dönemin Moskova-Osmanlı arasında elçilik yapan diplomat/aracı figürü Toma Kantakuzin, getirilen Kazak esirlerin Sultan Murad tarafından idam ettirildiğini not etmiştir, Korolyov, age, Kampaniya 1629 G.

⁶⁶ BOA, D.BRZ.d 20683, 322.

Sekiz şaykanın ele geçmesiyle sonuçlanan sefer, kendi içinde çok büyük bir zafer olmasa gerekir. Zira önceki yıllarda Osmanlı donanması Karadeniz seferlerinde çok daha fazla sayıda şaykayı ele geçirmişti.⁶⁷ Ancak yine de Kenan Paşa'nın şehre girişi zafer şenliğiyle kutlanmıştı. Bu şenlik, bir bakıma büyük bir telaş atlatmış olan İstanbul halkına Kazak tehdidinin geçtiğini sembolize ediyordu. Öte yandan Ostapchuk'un da belirttiği üzere bu tarz şenlikleri, Karadeniz donanmasının zaferini değil de zayı olmayışını kutlaması, yani yüz aklığı sergilemesi olarak da yorumlayabiliriz.⁶⁸

Sonuç ne olursa olsun, halk nezdinde Karadeniz'de yaşananlar bir gaflet olarak görülmüştü. Dönem kaynaklarında yaşanan Kazak tehdidinin halk arasında büyük bir şayiaya sebebiyet verdiği görülmektedir. Fransa elçisi Akdeniz seferinden döndüğü vakit Kaptan-ı Derya Hasan Paşa'nın azledilip yerine Kenan Paşa'nın geçirileceğini yazmaktadır. Kronik yazarı Hasan Beyzade de Hasan Paşa'nın ihmalinden ötürü katledilmesinin beklendiğini not etmiştir. Lakin katledilmek bir yana, Hasan Paşa görevinden dahi alınmayınca “cümle-i nâs, bu hâle mütehayyir ve ukalâ'-i kiyâset-istînâs, muztarib ü mütegayyir” olmuşlardır.⁶⁹ İstanbul nasıl bir telaşa düşmüş olursa olsun, Hasan Paşa makamını koruyacak ve ertesi yıl kaptan olarak şahsen Karadeniz muhafazasına çıkacaktır.

Kenan Paşa, başarıyla sonuçlanan seferinin ardından kayıtlardan bir süre kaybolmaktadır. Ancak dönemin teşrifat defterini incelerken kronolojik olarak biraz daha ileri gittiğimizde şu ilginç veriyle karşılaşmaktayız: Kenan Paşa'nın Karadeniz seferi sona erdikten yaklaşık üç ay sonra, 13 Ocak 1630'da (28 Ca 1039), dönemin sadaret kaymakamı olan (Topal) Recep Paşa'nın huzurunda padişahın fermanı uyarınca Şâ'ir Tulûî'ye hilat hediye edilmiştir.⁷⁰ Tulûî'nin eserinde bahsettiği veçhile kendisinin Sultan IV. Murad için yaptığı methiyeler üzerine aldığı hilat, bu olsa gerektir (beyit 86-87).⁷¹ Literatürde dikkat çekildiği üzere bu enstantaneden sonra Tulûî, ileride *Paşanâme*'de anlatacağı Kenan Paşa'nın çevresine dahil olmuştur.⁷²

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Paşanâme'de anlatılan 1629 senesi deniz seferi birkaç noktada önem arz etmektedir. Öncelikle, donanmanın Karadeniz ve Akdeniz'e bölünmek zorunda kaldığı bir dönemde işlemekte olan mekanizmaya odaklanalım. Dönemin kaptan-ı deryası Hasan Paşa Karadeniz'e donanma yollarken kendi tevabiinden ya da tersaneden birini değil de, Sakız Beyi Hüsrev'i kaptan tayin etmiştir. Bunu muhtemelen bir derya beyinin denizcilikte daha mahir olduğunu düşündüğünden yapmış olsa gerekir. Elbette Sultan IV. Murad soruna el attığı zaman meslek erbabına değil de, aynı zamanda eniştesi olan vezirlerinden birine, Kenan Paşa'ya vazifeyi tevcih etmeyi seçtiği doğrudur. Ancak Kenan Paşa'nın da Nakşa Beyi'nin kadırgasında komutayı benimseyip muhtemelen onun yönlendirmesiyle Kazakları kovaladığını akılda tutmakta fayda var.

⁶⁷ 1621'de en az on sekiz şayka, Meltem Aydın, “Gazânâme-i Halil Paşa 1595-1623,” (doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 70; 1625 Karaharman Muharebesi'nde yüz yetmiş, Victor Ostapchuk, “The Ottoman Black Sea Frontier”, 115.

⁶⁸ Victor Ostapchuk, “The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids,” *Oriente Moderno* 29/81 (2001): 87.

⁶⁹ Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, age, s. 1024-1025; *BnF, Ms Français* 16153, v. 222b (14 Ekim 1629).

⁷⁰ *BOD, D.BRZ.d* 20683, 350. Tulûî'ye verilen *kâr-bane* imalatı bir hilatın o dönemki değeri üç bin akçeyken, *seraser ala* nitelikte olanlar yedi bin akçeydi, *BOA, KK.d* 1818, 130.

⁷¹ Ozaj Suliman, age, 9.

⁷² Değirmenci, age, 141.

İkinci bir husus, Karadeniz'deki Osmanlı üstünlüğünün sorgulanmasına ilişkindir. Her ne kadar düzenli bir donanma sayılabilecek Osmanlı filotillasının sayı ve silah üstünlüğü şüphe götürmese de, donanmayı Akdeniz ve Karadeniz arasında ikiye bölmek ciddi lojistik sorunlara sebebiyet verebiliyordu. *Paşanâme*'nin ve metni desteklemek üzere kullandığımız raporların gösterdiği üzere, donanmanın asli gücü Akdeniz'e ayrıldığı için Karadeniz'deki Osmanlı donanmasının büyük gemileri doldurmakta sıkıntı yaşaması söz konusuydu.

Nefer sıkıntısından ileri gelen sorun ise, bir bakıma gerilla taktiği kullanmakta olan Kazakların açık denizdeki dezavantajlarını kıyıda pekâlâ telafi etmeyi bilmeleriydi. Osmanlı donanmasının Boğaz'daki kaleler ardına çekilmeleri ve bu kalelere kara askerlerinin takviyeye gitmesi aslında Sultan Murad ve İstanbul ahalisi için sıkıntılı bir durumdu. Kısaca *Paşanâme*'de yer alan deniz seferi bizlere belki de Karadeniz'i savunmanın Akdeniz'dekinden daha kolay olmadığını ve donanmanın tüm dikkatini gerektirdiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BnF (Bibliothèque nationale de France)

Ms Français 16153.

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

Büyük Ruşnamçe Defterleri 20683, 20685.

Maliyeden Müdevver Defter 979.

Kamil Kepeci 1818.

NA (Nationaal Archief)

Staten-Generaal 6900.

TNA (The National Archives)

State Papers 97/14.

Basılı Kaynak ve Anlatı Eserler

Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tablîl) I*. Haz. Ziya Yilmazer. Ankara: TTK, 2003.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa. *Hasan Bey-zâde Târîhi: Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*. Haz. Şevki Nezih Aykut. Ankara: TTK, 2004.

Kâtip Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan - Tubfeti'l-Kibâr Fî Esfâri'l-Bihâr*. Haz. Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Kabalıcı, 2007.

Koç Bey. *Koç Bey Risaleleri*. Haz. Zuhuri Danışman. İstanbul: Kabalıcı, 2008.

Litterae Nuntiorum Apostolicorum Historiam Ucrainae Illustrantes (1550-1850). Vol. 5: (1629-1638). Haz. Athanasius G. Welykyj. Roma: Basiliani, 1961.

Suliman, Ozaj. "Tulû'î'nin Paşa-nâme'si (İnceleme-Metin)." Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017.

Telif Eserler

Aydın, Meltem. "Gazânâme-i Halîl Paşa 1595-1623." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

Berindei, Mihnea. "La Porte Ottomane face aux Cosaques Zaporogues 1600-1637." *Harvard Ukrainian Studies* 1/3 (Eylül 1977): 273 – 307.

Bostan, Hümeyra. "Defending the Ottoman Capital against the Russian Threat: Late Eighteenth Century Fortifications of Istanbul." Doktora tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2020.

Bostan, İdris. *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmiri*. Ankara: TTK, 2003.

Davies, Brian L. *Warfare, State and Society on the Black Sea Steppe, 1500–1700*. New York: Routledge, 2007.

De Groot, Alexander. "The Ottoman Mediterranean since Lepanto. Naval Warfare during the Seventeenth and Eighteenth Centuries," *The Netherlands and Turkey Four Hundred Years of Political, Economical, Social and Cultural Relations*. haz. Alexander De Groot. İstanbul: The Isis Press, 2010: 153 – 180.

Değirmenci, Tülün. "Sözleri Dinlensin, Tasviri İzlensin: Tulû'î'nin Paşanâme'si ve 17. Yüzyıldan Eşkiya Hikâyeleri." *Kebikeç* 33 (2012): 127 – 147.

- Fisher, Alan. "Azov in the Sixteenth and Seventeenth Centuries." *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, Neue Folge*, 21/2 (1973): 161 – 174.
- Gürkan, Emrah Safa. *Sultanın Korsanları: Osmanlı Akdeniz'inde Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500-1700*. İstanbul: Kronik, 2020.
- Isom-Verhaaren, Christine. *The Sultan's Fleet: Seafarers of the Ottoman Empire*. Londra: I.B. Tauris, 2022.
- İlgürel, Mücteba. "Osmanlı-Ukrayna Münasebetleri." *Bellekten* 60, 227 (1996): 155 – 164.
- Kaçar, Mücahit. "IV. Murâd Dönemine Ait Manzum ve Minyatürlü Bir Gazâ-nâme: Tulûî'nin Paşanâme İsimli Eseri." *Türkiyat Mecmuası* 21 (Bahar, 2011): 267 – 280.
- Korolyov, Vladimir Nikolaevič. *Bosforskaya Voyna*. Veçe, 2007 [Королёв, Владимир Николаевич. *Босфорская Война*. Вече, 2007].
- Kuru, Mehmet. "Relations between Ottoman Corsairs and the Imperial Navy in the 16th century." YL Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2009.
- Meredith-Owens, G. M. "Kenan Pasha's Expedition against the Cossacks." *The British Museum Quarterly* 24, 3/4 (Aralık 1961): 76 – 82.
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Târib-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Abbâri'l-Hâfikayn)*, Cilt III. Haz. Mehmet İpşirli. Ankara: TTK, 2007.
- Ostapchuk, Victor. "Five documents from the Topkapi Palace Archive on the Ottoman defense of the Black Sea against the Cossacks (1639)." *Journal of Turkish Studies* 11 (1987): 49 – 104.
- Ostapchuk, Victor, "The Ottoman Black Sea frontier and the relations of the Porte with the Polish-Lithuanian Commonwealth and Muscovy, 1622-1628." Doktora tezi, Harvard University, 1989.
- Ostapchuk, Victor. "An Ottoman Gazânâme on Hâlîl Paşa's Naval Campaign against the Cossacks (1621)." *Harvard Ukrainian Studies* 14, 3/4 (Aralık 1990): 482-521.
- Ostapchuk, Victor. "The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids." *Oriente Moderno* 29/81 (2001): 23 – 95.
- Panzac, Daniel. *Osmanlı Donanması (1572-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Sarychev, Viacheslav. "Frontier on the Water: Conflict and Interaction of Balkan-Black Sea Shipbuilding Traditions of the 16th and 18th Centuries", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 35 (2020): 35 – 42.
- Tabakoğlu, Hüseyin Serdar. "Osmanlı-İspanya Mücadelesi Bağlamında Akdeniz'e Bir Bakış." *Toplumsal Tarih* 339 (Mart 2022): 28 – 33.
- White, Joshua M. *Piracy and Law in the Ottoman Mediterranean*. Stanford, California: Stanford University Press, 2018.

İnternet Kaynağı

Sloane 3584'ten minyatür görseli:

Wikimedia Commons contributors. "File:Sloane 3584 f.78v Turkish galleys in battle, c.1636.PNG," Wikimedia Commons, the free media repository. https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Sloane_3584_f.78v_Turkish_galleys_in_battle,_c.1636.PNG&oldid=444546336 (erişim 6 Nisan, 2022).